ЧАСТИНА 1

ЯК Я ПЕРЕЖИВ ІМПЕРІЮ ЗЛА І ЖАРТОМА БУДУВАВ НЕЗАЛЕЖНУ УКРАЇНУ

Тут ви дізнаєтеся:

- як я хоронив Брежнєва та інших комуністів;
- як я чухав бороду Карлу Марксу (чи Маркесу);
- як переміг у «параді жовтенятських військ»;
- як зносив пам'ятник Леніну;
- як налагоджував українсько-польські економічні (і не тільки) зв'язки в 1992 році;
- як я зустрів кримінальних авторитетів і залишився живим;
- як я перестав бути журналістом.

СХІДНА ЛЕГЕНДА

Я так там і не побував — та й, найпевніше, вже ніколи не зможу. Селище Володимирівка неподалік Волновахи на українському Донбасі. Окупована територія. Частина імперії. Знову. Саме там 7 березня 1937 народився мій дід Віктор Криштопа. Кожного разу, проїжджаючи повз Володимирівку, я думав, що ще матиму час і нагоду. Майже кожного. Востаннє я був там узимку 2017-го. Повертався додому потягом Маріуполь–Київ і вийшов покурити на перон у Волновасі. Уже тривала війна, зовсім поруч проходила лінія розмежування, але здавалося, що найгірше — позаду, що все якось налагодиться, бо ж ми живемо у 21 сторіччі, бо ж цивілізація й усяке таке. Але раптом, з останньою затяжкою, звідкись прийшло відчуття, що зараз я остаточно втрачаю нагоду потрапити в ту кляту Володимирівку і знайти там якийсь секрет свого походження... Ні дід, ні його брат Адік, тобто Адольф, Адольф Іванович Криштопа — нічого дивного, він народився в 39-му, пакт Молотова–Ріббентропа, тобто Сталіна–Гітлера, Адольфа Гітлера, тисячі хлопчиків у Радянському Союзі того року назвали Адольфами, жертви моди, справжні жертви, свідчення страшного часу; так-от, ні дід Віктор, ні Адік не знали, як наша родина потрапила на Донбас. Баба Муся — моя прабабця, їхня мама, повне ім'я Марфа, Марфа Пушкар, козацького роду, якому, як відомо, нема переводу, родом зі Сумщини, вийшла заміж за Івана Криштопу й опинилася в цій самій Володимирівці на Донбасі в середині 30-х, можливо, якраз у розпал Голодомору, бо тут, на Донбасі, голоду не було, тут були шахти, робота

і відносний достаток, можливість вижити, і навіть народжувати дітей, і назвати їх на честь нового Сталінового друга Адольфа в 39-му...

У 41-му, звісно, усе змінилося: Йосип і Адольф стали ворогами, і брат мого дідуся Адольф перетворився на Адіка, можна лише уявити, як йому було важко з таким ім'ям, недавно він сказав мені, що залишив його з упертості й із пам'яті про свого тата, мого прадіда Івана, того мобілізували в тому-таки 41-му в радянську армію, і він майже одразу загинув, точніше, зник безвісти десь під Харковом, тоді мільйони зникали безвісти, режиму так було вигідніше, не треба платити похоронних... Того ж 41-го український Донбас опинився під владою німців, тобто Третього Райху, тож Адольф знову стало не таким уже й поганим ім'ям для маленького хлопчика. Прабабця Муся, однак, вирішила переїхати — у місто Олександрію, — це так само шахтарське містечко, такий же степ, як під Волновахою, але вже центральна Україна, я був там кілька разів зовсім малим, усе, що пам'ятаю, — це приватна хата баби Мусі з багатьма металевими ліжками, кімната діда та Адіка, від підлоги до стелі завалена шаховими журналами, і річка Інгулець, повільна та з широким плесом, де можна було досхочу купатися. «Звідки взялися Криштопи?» — запитував я в діда і в Адіка, але чув лише легендарні версії про француза де Криштофа, який якимось дивом опинився тут ще в 1812-му при відступі французької армії, або про те, що хтось із наших предків-козаків «кріс штопав», тобто був зброярем, або врешті найбільш переконливе — про якогось Криштофа, можливо, навіть Косинського. Криштоп на сході України й навіть далі, у бік Кубані, чомусь справді було багато; на зорі інтернету, коли я забивав у гугл своє прізвище, то перша відповідь, яку отримував у результаті пошуку, була: маньяк Криштопа з Ростова, навіть тепер я чомусь знаю, що він не так давно вийшов на свободу.

Можливо, колись я таки потраплю в ту Володимирівку, нині окуповану росією, але вже не сподіваюся знайти там відповіді на загадки свого походження. Єдине, у чому я впевнений з огляду на цю історію, що Донбас — це Україна.

І баба Муся, і дід, і його брат Адік завжди говорили українською, причому дуже правильною, літературною. Ніякого тобі суржику, навіть наше сімейне «да» було радше словом-паразитом бабусі Світлани з Черкащини. Вона познайомилася з дідом в Олександрії в 50-х — приїхала туди вчитися в бібліотечний технікум. Обоє на фото тих років — дуже красиві. І юні. Одружилися, коли їм було по 18 чи 19. Одразу народили тата, Сергія. Залишили його на прабабу Любу в Чигирині на Черкащині та поїхали вчитися до Києва в університет.

— У вас є діти? — запитав у бабці Свєти викладач фізкультури.

— Так! — відповіла вона.

— Скільки? — уточнив він.

— Чотири! — думаючи про вік, сказала бабця, і здивований викладач звільнив її від пар.

Вони були спочатку комсомольцями, а потім комуністами, членами партії. У 60-х, коли почалася «відлига», їх відправили на захід України, в Івано-Франківськ, «перевиховувати» бандерівців.

Коли в них з'явилася квартира, вони забрали з собою у Франківськ тата. Він пішов у школу, познайомився там з мамою, і рівно через 9 років народився я.

МІСТО ІСУСА. ЛЕГЕНДА ЗАХІДНА

Моя рідня по мамі з села Дубівці під Галичем — це захід України. Дідусь Славік перед смертю все частіше розповідав мені одні й ті ж історії. Щоразу по-іншому, щоразу коротше. Наприкінці вони зредукувалися до кількадесяти речень. Більше мені, мабуть, не варто знати, не варто пам'ятати. «Доню! — казав мені дід. — Більше я тобі не можу оповісти, бо й сам уже добре не пам'ятаю». Отже, мій дід, Ярослав Литвин, народився в грудні 32-го. Батько його був ветераном Першої світової війни — від австрійської армії. Коли дідові було 4 роки, батько помер від запалення легень у лікарні Станіславова (тепер — Івано-Франківськ). Від якихось смішних нині хвороб померли малими кілька його братів і сестер. Мама важко хворіла, і дід змалку багато працював. Працював він усе життя, до смерті, його трудоголізм був невиліковним... Дідове життя — це короткий виклад історії Західної України від першої особи. Польська школа, польський учитель, що ненавидить українських дітей. Далі прихід «визволителів». Дід іноді так їх і називав: «визволителі» — й хоч він не змінював інтонації, все одно відчувалися лапки. «В онучах, карабін був підв'язаний телефонним дротом, якісь замерзлі й нещасні», — згадував дід. Далі німці, одного разу дід, граючись, вчепився за бампер офіцерського авто, щоб проїхатися. «Мерседес» різко загальмував, звідти вискочив німець і почав стріляти. Дід сховався у високій кукурудзі. Потім забрали дідову сестру. У 80-х роках вона присилала з Німеччини в бандеролях памперси для мене. Просилася, що хоче приїхати. Це було неможливо. Сестра цього не зрозуміла й умерла ображеною на діда. Другу світову дід згадував як кілька воєн. «39-го прийшли совіти — раз, — рахував дід. — Потім німці — два, а потім знову совіти — три. Партизанка — чотири». У 44-му, коли поруч проходив фронт,

випадкові кулі вбивали людей на вулиці й навіть удома — прошивали стіни. У хаті ночували німці, один забув карабін, потім під вечір вертався, щоб забрати. На стіні івано-франківської квартири діда висів фотопортрет його брата. Дід часто дивився на той портрет із незбагненною любов'ю. Брата вбили в 45-му. Начебто на якомусь весіллі — проламали голову, і за 3 дні він помер. Так дід залишився сам — із хворою мамою та 4 гектарами поля. Тоді він одружився з бабою Стефою, на 4 роки старшою — щоб було кому допомагати в господарстві. Про любов у той час не йшлося, треба було виживати.

Десь тоді на Галичині закінчилася партизанка — опір Української повстанської армії (УПА). Дід згадував, як його, ще пацаном, біля лісу перестрів загін енкаведистів. За однією версією, він ніс партизанам записку, за іншою — просто йшов. Головний енкаведист сказав — «убіть». Інший, добріший, сказав — «зачем патрони тратіть, бросім в Днєстр, сам утонєт». Діда кинули зі скелі у вир, у найсильнішу течію. Але він добре плавав і врятувався. У 50-му році партизани прийшли в село — на мобілізацію. Баба Стефа, коли ще була жива, розповідала, як забрали її брата. Бородаті, всі в багні хлопці з автоматами стояли на порозі й чекали, поки він, схлипуючи, вдягався. Тихо, кудись усередину, щоб не почули в селі, голосила їхня мати. Наступного дня вранці загін УПА оточили енкаведисти. Багатьох убито, бабин брат і ще кілька свіжомобілізованих здалися. Це було на горі, де зараз кар'єр. Повз Дубівці й цей кар'єр проїжджає поїзд Київ–Івано-Франківськ. І щоразу, дивлячись на погризену з вапняковими нутрощами гірку, я бачу підлітків у куфайках, які кидають на землю іграшкові шмайсери й підіймають догори руки. Бабиного брата я бачив один раз. Він сидів у таборі, потім 10 років жив у Казахстані, нарешті повернувся. Я запам'ятав його в тій самій куфайці, неймовірно смердючій, так наче весь сморід його поламаного життя нашарувався на ту куфайку, але зняти її бабин брат не міг.

І в діда до вбитого брата, і в баби — до брата невбитого — була якась дивна прив'язаність, значно сильніша, мені здається, ніж одне до одного, і сильніша навіть, ніж до дітей. Дуже хвора вже баба тоді через силу приїхала до свого брата прощатися. Його щойно прооперували — викинули пів шлунка через рак. Брат сидів у літній кухні у своїй куфайці, курив якісь смердючі самокрутки й мовчки дивився на піч. Я не почув від нього жодного слова. Баба думала, що брат скоро помре. Через пів року померла вона, він не приїхав до неї на похорон. Пережив її на 5 років. Мої дід і баба були, певно, останніми, у кого збереглася ця сильна галичанська родинна прив'язаність. Бабин брат, проживши 20 років у Казахстані, цю прив'язаність втратив. Мої мама і дядько — її брат — втратили це вже згодом, у місті. Я — одинак.

Останні роки дід жив сам. 77 років самотності. Він часто сідав на підвіконня в кухні й дивився на дорогу, очікуючи, що, може, хтось прийде. Або дивився на фотопортрет брата.

Коли наприкінці 40-х у діда забрали землю, корову й коня в колгосп, він твердо вирішив утекти з села в місто. Був упертим і свого домігся. Як і затявся, жодного дня не працював у колгоспі. Натомість бабця погодилася й практично задарма втратила там здоров'я. Дід постійно шукав роботу в місті. Розказував, як щодня пішки ходив 14 кілометрів — залізничний міст через Дністер був зруйнований після війни, і поїзд зі Станіслава ходив лише до Єзуполя. Дід вставав о 4 ранку, йшов луками, переправлявся через річку на поромі. Те саме ввечері — назад. Шлунок зводила судома голоду. В кишені дід ніс окраєць хліба для своїх дітей.

У дитинстві я майже не мав сільських вакацій. Дід таки вирвався з Дубівців у Івано-Франківськ. Навіть отримав однокімнатну квартиру на 5 поверсі. Хату в селі, яку збудував своїми руками, продав за безцінь. Якийсь час ми їздили туди до бабиної родини. Її сестри, тьоті Зосі. Я любив ці поїздки.